

Α΄ Θεολογικός φονταμενταλισμός. Εισαγωγική εξέταση ενός φαινομένου εν εξελίξει (κατ' επιλογή υποχρεωτικό μάθημα):
Φάκελος μαθήματος:

Το μετέωρο βήμα της πρόθεσης

Εικόνες από τη συνάντηση του φονταμενταλισμού
με τον λαϊκισμό, τη βία και τον μεσσιανισμό

Χρυσόστομος Α. Σταμούλης

Πès «βάρκα», πού βουλιάζει
άν τήν παραφορτώσεις με προθέσεις
Κική Δημουλά, *Η περιφραστική πέτρα*

Είναι σαφές, ότι στα πλαίσια μιας περιορισμένης εισήγησης δεν υπάρχει καμία δυνατότητα ουσιαστικής και άνετης ανάλυσης των όρων-μεγεθών που συγκροτούν τον τίτλο του θέματός μου, καθώς ο καθένας από αυτούς, το καθένα από αυτά, ερευνάται σήμερα σε αμέτρητες μελέτες σε όλα τα μήκη και πλάτη της υφηλίου. Ως εκ τούτου η αναψηλάφηση αλλά και η ανάλυση των εννοιών του φονταμενταλισμού, του λαϊκισμού, της βίας και του μεσσιανισμού, μαζί και του αρμού που συγκροτεί τον οίκο της βαρβαρότητας, της πρόθεσης, θα είναι εκ των πραγμάτων υπαινικτική και εξόχως εισαγωγική. Και είναι αυτή η βαρβαρότητα, που τη βλέπουμε καταπώς λέγει ο ποιητής «να ῥχεται μεταμφιεσμένη, κάτω από άνομες συμμαχίες και προσυμφωνημένες υποδουλώσεις», προκειμένου να καθυποτάξει, να εξευτελίσει και να ατιμώσει τον άνθρωπο¹.

Ως εκ τούτου, ο φονταμενταλισμός δεν είναι, καθώς πιστεύουν πολλοί, μια ακόμη επιλογή στα πλαίσια της ελευθερίας του ανθρώπου. Πρόκειται στ' αλήθεια για εκείνη τη στάση, η οποία στοχεύει την κατάργηση οποιασδήποτε διαφορετικής θεώρησης των πραγμάτων και την ολοκληρωτική, βίαιη εγκατάσταση της μίας και μόνης άποψης· της άποψης του εκλεκτού ή των εκλεκτών. Τελικός του σκοπός η φυσική εξόντωση του υποκειμένου της διαφορετικότητας. Αναγκαία προϋπόθεση μιας τέτοιας ασθμαίνουσας εγκαθίδρυσης «νέας τάξης πραγμάτων» είναι οπωσδήποτε η ενοχοποίηση του «αντιπάλου» μέσα από την παρουσίαση πραγματωμένων ενεργειών του, αλλά κυρίως και κατεξοχήν μέσα από την ανάδειξη προθέσεών του, τις οποίες ο ίδιος δεν είχε ποτέ φανταστεί και διανοηθεί. Άμεσος στόχος η διέγερση του λαϊκού αισθήματος απέναντι στις υβριστικές καινοτομίες μιας κάποιας ανεργάτιστης ελίτ, η

¹ Από συνέντευξη στη Σούλα Αλεξανδροπούλου, «Η Καθημερινή» (2/11/1975).

οποία απειλεί τη σταθερότητα του σώματος -πολιτικού, κοινωνικού, εκκλησιαστικού ή άλλου- και η τιμωρητική και εξάπαντος παραδειγματική ματαίωση των στόχων της. Προϋπόθεση μιας τέτοιας αντιμυθολογίας η εξαρχής και διαπαντός κατάθεση της ευθύνης των μελών στον αυτοπροσδιοριζόμενο σωτήρα και τα όργανά του.

Οι καταγωγικές αιτίες γέννησης ενός τέτοιου φαινομένου θα μπορούσαν να είναι πολλές και εξάπαντος είναι πολλές. Ξεχωρίζουν ανάμεσά τους εκείνες που θέλουν τον φονταμενταλισμό γέννημα των αντιδράσεων απέναντι στην παγκοσμιοποίηση, από τη μια και απέναντι στη νεωτερικότητα, από την άλλη. Πραγματικότητες, που ο φονταμενταλισμός αρνείται και ταυτόχρονα χρησιμοποιεί, προκειμένου να επιβάλλει τον εαυτό του. Κλασικό το παράδειγμα της εκ μέρους του χρήσης του διαδικτύου, αλλά και του συνόλου των «νέων επικοινωνιακών τεχνολογιών», που επιστρατεύονται προκειμένου να σκηνοθετηθεί η δράση του και να εισέλθει με τρόπο αμεσότερο και βιαιότερο στην καθημερινότητα των ανθρώπων. Άμεσος στόχος η γιγάντωση του φόβου -η εγκαθίδρυση πολιτεύματος φόβου-, και ταυτόχρονα η στρατολόγηση νέων μελών, από το σώμα των «χαμένων πολιτών», οι οποίοι απογοητευμένοι από τις παλιές μυθολογίες, όπως για παράδειγμα η πολιτική και η θρησκεία, αναζητούν χώρο συγκρότησης κοινού οράματος και νοηματοδότησης της άδειας ζωής. Έτσι στη θέση των διαλυμένων ή εκτροχιασμένων παλαιών μυθολογιών εμφανίζονται νέες μυθολογίες, μυθολογίες της υποκατάστασης, με εμφανή σημάδια «εγγυημένης προφητείας», και «σφραγίδα καθολικότητας». Βέβαια, εκείνο που ξεχωρίζει τελικά τον φονταμενταλισμό από τις παλιές μυθολογίες, δεν είναι η ουσία της πίστης, αλλά όπως εύστοχα σημειώνεται, η πολεμική διάθεση των μυθολογιών υποκατάστασης και ο βίαιος τρόπος αντιπαράθεσης και υπεράσπισης αυτής της αλήθειας της πίστης τους.

Με δεδομένη μια τέτοια κατανόηση των πραγμάτων, κάποιιοι σήμερα σπεύδουν να πουν, πως «ο φονταμενταλισμός είναι αδιανόητος έξω από τον ορίζοντα της νεωτερικότητας». Και θα μπορούσε να είναι έτσι, εάν μέναμε στην επιφάνεια των μορφολογικών και νοηματικών δεδομένων που συνδέονται με τους όρους. Φαινόμενα, όμως, φονταμενταλισμού -χωρίς να ονομάζονται έτσι- είχαμε και στο παρελθόν. Έλειπε προφανώς το όνομα, αλλά η ουσία των πραγμάτων μένει ίδια. Και το λέγω τούτο για να μη χαθούμε μέσα σε καταστροφολογικές υπερβολές της καθημερινότητας που θεωρεί σε πολλές περιπτώσεις το παρελθόν, το κάθε παρελθόν καλύτερο από το παρόν. Η κάθε ιστορική εποχή έχει τις δικές της στιγμές δημιουργίας, αλλά και τις δικές της στιγμές βαρβαρότητας. Αυτό που διαφέρει είναι η ένταση των φαινομένων και η διαλεκτική τους σχέση με τη λειτουργία του κανόνα και της εξαίρεσης.

Και έρχομαι τώρα στα καθ' ημάς. Πολλοί είναι αυτοί που πιστεύουν ότι ο φονταμενταλισμός και τα λειτουργικά του συμπαρομαρτούντα, ο λαϊκισμός ως κατασκευή του λαού σύμφωνα με τους ιδεολογικούς στόχους του λαϊκιστή, ο μεσσιανισμός ως αίσθηση δυνατότητας και διάθεση αποκλειστικής σωτηρίας του λαού και τέλος η βία, σχετίζονται άμεσα και κυρίως αποκλειστικά με το Ισλάμ. Γεγονός για το οποίο ευθύνεται ανάμεσα στα άλλα, η εμφάνιση εσχάτως του ISIS, αλλά και όλων όσων προοδοποίησαν την είσοδο του στη σκηνή της ιστορίας και οι τραγικές συνέπειες για το σύνολο του πολιτισμού της δράσης του. Μια πραγματικότητα, που χρησιμοποιείται ως άλλοθι, προκειμένου να κρυφτούν κάτω από το χαλί οι αστοχίες του Χριστιανικού και ιδιαίτερα Ορθόδοξου τρόπου και να μείνουν στο απυρόβλητο. Με πορνικές γενικεύσεις, όμως, και υπεκφυγές δεν συγκροτείται κοινωνία και οπωσδήποτε δεν δίνεται νόημα στην έτσι κι αλλιώς θρυμματισμένη πραγματικότητα του κόσμου και της ζωής.

Το παρήγορο βέβαια είναι, πως πληθαίνουν εσχάτως οι φωνές που βάζουν τον δάκτυλο επί των ήλων και υπενθυμίζουν την ανάγκη κατάβασης στον οικείο τόπο, τουτέστιν στο γκρέμισμα του σπιτιού προκειμένου να βρεθεί η κάτω από αυτό κρυμμένη Εκκλησία.

Όχι πολλά χρόνια πριν, μόλις το 1997, είχα επιλέξει, προκειμένου να εμφανιστώ ενώπιον πανεπιστημιακού ακροατηρίου στη Lund της Σουηδίας, να μιλήσω για τάσεις στο χώρο της Ορθοδοξίας. Συνάδελφος έμπειρος και προσεκτικός προσπαθώντας να με προστατεύσει μου είπε πως αυτό θα ήταν επικίνδυνο· όχι για τους ακροατές μου στο εξωτερικό, αλλά για τους αναγνώστες μου στο εσωτερικό. Δεν τον άκουσα, διότι η νεότητα δεν έχει αίσθηση κινδύνου. Η μελέτη γράφτηκε και μία από τις παρουσιαζόμενες τάσεις, η πρώτη τάση που περιέγραφα, ήταν αυτή της παραδοσιαρχίας. Σημείωνα, σχετικά: «Η πρώτη τάση θα μπορούσε να ονομαστεί παραδοσιαρχική, για να διαφοροποιηθεί εὐθέως ἀπὸ τὴν κίνηση τῆς παραδοσιακότητας πὸν θὰ προσπαθῆσω νὰ περιγράψω στὴν πορεία καὶ ἡ ὁποία ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ τῆς θεολογίας πὸν αὐτὴ γεννᾷ. Στὴν παραδοσιαρχικὴ τάση θὰ μπορούσα νὰ τοποθετήσω ὅσους παραμένουν στὸ γράμμα τοῦ νόμου, ἀγνοώντας τὸ πνεῦμα του. Ἔτσι παρατηρεῖται μία ἐξωτερικὴ κυρίως σκλήρυνση, πὸν ἀπαιτεῖ ὑποταγὴ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας σὲ νόμους, κανόνες καὶ τύπους. Τούτη ἡ τάση ἀγγίζει τόσο τὸν ὄμιλο τῆς Ἐκκλησίας, ὅσο καὶ τὸν ὄμιλο τῆς θεολογίας. Εἶναι κοινὸς τόπος ἄλλωστε τὸ γεγονός πὸν θέλει ἡ θεολογικὴ μονομέρεια νὰ ὀδηγεῖ σὲ ἐπικίνδυνες μορφές ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἢ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ νὰ θεωρητικοποιεῖται θεολογικὰ γιὰ νὰ δικαιωθεῖ. Πάντως, καὶ στὴ μία καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση, οἱ κραυγές γιὰ τὴν παράδοση μοιάζουν παραπλανητικές, καθὼς ἡ παράδοση ἀπομονώνεται ἀπὸ τὸ παρόν, ἡ θεολογία ξεκόβει ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ ἡ ζωὴ ἐκφυλίζεται σὲ μορφές ἠθικισμοῦ καὶ

εὐσεβισμοῦ. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ παράξενο· οἱ παραδοσιαρχικοί, ποὺ ἐπικεντρώνουν τὸ ἐνδιαφέρον τους στὴν παράδοση, ἀλλοιώνουν τὴν ἴδια τὴν παράδοση στὴν πράξη. Πραγματώνουν τὴν μὴ παράδοση, ὁμιλώντας μόνο γιὰ τὴν παράδοση. Εἶναι εὐνόητο ὅτι οἱ θιασῶτες αὐτῆς τῆς τάσης ἀρνοῦνται ὅποιαδήποτε ἐπαφὴ ὄχι μόνο μὲ τοὺς ἑτεροδόξους, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ σύγχρονα ρεύματα ποὺ ἀναπτύσσονται στὴ σύγχρονη κοινωνία. Ἔτσι καταλήγουν σὲ ἕναν ἀπομονωτισμὸ, ἀποτέλεσμα ἠθελημένης ἐπιλογῆς καὶ στάσης ζωῆς. Ἡ θεολογία καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀφορᾷ τοὺς λίγους, τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ ἐξάπαντος ὄχι ὅλον τὸν κόσμον». Ο χρόνος που παρήλθε ἀπὸ τότε ἕως σήμερα φαίνεται πως ὄχι μόνον δεν ἄλλαξε τα πράγματα, ἀλλὰ τα οδήγησε στα ἄκρα.

Γεγονός, που επιβεβαιώνει τὴν κοινὴ γιὰ πολλοὺς μας διαπίστωση, πως ἡ Ορθοδοξία μοιάζει σήμερα σε πολλές περιπτώσεις μαλωμένη με τὴν ἀλλαγὴ καὶ τὴν κίνηση. Μία σύγκρουση, μία ἀντίθεση, που σχετίζεται καταρχὴν με τὴν πολὺχρονη αιχμαλωσία τῆς στα παιχνίδια τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ὁποία ἀγνοεῖ ἢ μηδενίζει εἰσιθελικά τὴ θεολογικὴ τῆς οντολογία, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὴν περί κινήσεως διδασκαλία ἐνὸς Μαξίμου Ομολογητῆ -τελείωση τῶν ὄντων χωρὶς κίνηση στὴν ορθόδοξη θεολογία δεν υφίσταται- ἢ τις μεθοδολογικὲς σταθερὲς διαλόγου θεολογίας καὶ ἐπιστήμης ἐνὸς Βασιλείου Καισαρείας, οἱ ὁποῖες προϋποθέτουν γνώση καὶ λειτουργικὴ πρόσληψη τῶν ἐπιστημολογικῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγαθῶν καρπῶν τοῦ πολιτισμοῦ στο σύνολό τους. Στὴν ἴδια κατεύθυνση ἀλλοτρίωσης καὶ ἡ υποτίμηση τῆς θέσης τοῦ πλησίον, τοῦ ξένου, τοῦ ἄλλου καὶ τοῦ διαφορετικοῦ στα ὅρια τῆς ἐκκλησιολογικῆς τῆς μὴ αυτοσυνειδησίας. Δομικὲς παραδοχὲς που οδηγοῦν φορεῖς καὶ πρόσωπα, στο ὄνομα τῆς παράδοσης καὶ τῆς ἐπιστροφῆς στα θεμέλια τῆς πίστεως, νὰ ἀπομακρύνονται ταχύτατα ἀπὸ τὴ βιβλικὴ τους κοιτίδα καὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ προσώπου, μαζί καὶ τὴν οἰκουμενικὴ κατανόηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς τους υπόστασης, που αὐτὴ προϋποθέτει. Ο ἀγώνας, δυναμικὸς καὶ ἀκατάπαυστος, γίνεται ὡς ἐκ τούτου ὑπὲρ τῆς παραδόσεως ἐρήμην τῆς παραδόσεως. Τα ἐπαναλαμβανόμενα καὶ πολὺμορφα σήμερον τῆς λειτουργικῆς τῆς ἀμεσότητος -σήμερον κρεμάται, σήμερον γεννάται, σήμερον τῶν υδάτων ἀγιάζεται ἡ φύσις-, μένουν α-νόητα σύμβολα ἐνὸς ἐξόριστου τρόπου που ἔδωσε τὴ θέση του στα εἰδῶλα καὶ τὸν φετιχισμό. Α-νόητα σύμβολα ἐνὸς ἐξόριστου Χριστοῦ, που ἀντικαταστάθηκε με τις προσωπικὲς ιδεολογίες, τοὺς γεροντισμοὺς καὶ ἐξάπαντος τὴν ἐπιδιωκόμενη καὶ ἐπιβαλλόμενη ἀγνοία, που ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεση τῶν «ἐμπειριῶν τῆς σαγιονάρας». Μεθοδεύσεις, που δένουν δυναμικά με τὴ διάθεση ἐξουσιασμοῦ τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως, τῆς ὑπαρξῆς ἀπλῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἔμαθαν - τοὺς ὁποῖους ἔμαθαν οἱ αυτοχειροτονημένοι κριτές τῆς Ορθοδοξίας- νὰ ζοῦν χαμένοι μέσα στο πέλαγος τοῦ φόβου καὶ τῆς ενοχικότητος. Παντοῦ καὶ πάντα ἐχθροί. Ἡ συγκρότηση τοῦ εαυτοῦ ἀπαιτεῖ το

γκρέμισμα του άλλου, του απέναντι, ο οποίος δεν είναι εγώ. Την εξαφάνιση της οποιαδήποτε ετερότητας.

Άμεσο αποτέλεσμα όλων των παραπάνω η έκρηξη του εθνοφυλετισμού και η συνακόλουθη άρνηση της οικουμενικότητας, η ανερυθρίαστη συμπόρευση με τον φασισμό, οι πράξεις βίας και ο σεχταρισμός. Μοναδική επιδίωξη η «θρησκευτική κλωνοποίηση» του προσώπου, που ισοδυναμεί με την οριστική κατάργησή του. Την κατάργηση, δηλαδή, εκείνης της πρωτοτυπίας που κατανοεί τον άνθρωπο ως την ύπαρξη που είναι «όλοι οι άλλοι μαζί και ταυτόχρονα ο εαυτός του». Μια διαπίστωση που οδήγησε τον Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη να ομολογήσει πως «το εγώ μου είναι ένας άλλος». Και επειδή τελευταία, με αφορμή την περί άλλου συζήτηση, μεγάλος λόγος γίνεται για τη νομιμότητα χρήσης αυτού του όρου στα πλαίσια της Ορθόδοξης θεολογίας, θα πρέπει να θυμίσω στους αντιδρώντες, πως ο άλλος και το άλλο, αποτελούν συστατικά στοιχεία του συνολικού τρόπου της Ορθοδοξίας, δίχως τα οποία είναι αδύνατη η κατανόηση της τριαδολογίας, της χριστολογίας και εξόχως της εκκλησιολογίας. Τουτέστιν η κατανόηση και πολύ περισσότερο η βίωση της ζωής.

Βέβαια, για όλους εκείνους που αγνοούν το μυστήριο του αυτοπροσδιορισμού και χάνονται στην έρημο του απόλυτου ετεροπροσδιορισμού -πότε αντιδυτικοί, πότε αντιμουσουλμάνοι, πότε αντισυνοδικοί, πότε αντιακαδημαϊκοί, πότε αντί στο αντί-, «οι άνθρωποι αυτοί ήσαν μια κάποια λύσις», καθώς τονίζει ο αλεξανδρινός. Μια λύση που αποδεικνύει την τραγικότητα της απουσίας του «ευαγγελίου της αγάπης» και δείχνει μεμιάς το «τραυματισμένο κορμί, τον τραυματισμένο τόπο και τον τραυματισμένο καιρό». Και είναι αυτές οι εποχές που γεννούν και ξαναγεννούν περιπλανώμενους προφήτες και θαυματοποιούς, που υπόσχονται εξουσία, δύναμη και ολοκληρωτική κυριαρχία. Είναι αυτές οι εποχές που βυθίζονται μέσα στον λαϊκιστικό θρησκευτικό φονταμενταλισμό, που εκβάλλει στον βίαιο μεσσιανισμό. Στη βία της δύναμης, στη βία της εξουσίας, στη βία της κυριαρχικότητας, στη σωματική βία, στη βία του συναισθήματος, αλλά και στη βία του βλέμματος και των συμβόλων. Πραγματικότητες ανέραστες, αντιδημιουργικές και ως εκ τούτου άκρως αντι-ανθρωπιστικές, που αποκαλύπτουν το «πρόσωπο του τέρατος», αλλά και τον «φόβο μήπως το συνηθίσουμε». «Από την ώρα που ο Φραγκεστάϊν γίνεται στόλισμα νεανικού δωματίου», γράφει ο Μάνος Χατζιδάκις, «ο κόσμος προχωράει μαθηματικά στην εκμηδένισή του. Γιατί δεν είναι που σταμάτησε να φοβάται, αλλά γιατί συνήθισε να φοβάται».

Και φτάνουμε έτσι, στο μετέωρο βήμα της πρόθεσης. Ξέρετε και όλοι έχετε καταλάβει το δάνειο του τίτλου της εισήγησής μου. Βέβαια, εάν το μετέωρο βήμα του πελαργού πασχίζει να αποκαλύψει τον «αναγεννημένο άνθρωπο», ο οποίος μετά το μακρύ ταξίδι, «είναι έτοιμος

να συγχωρήσει κι όχι να μισήσει, είναι έτοιμος ν' αγαπήσει, να καταλάβει και να δεχτεί του άλλους όπως είναι, με όλες τους τις διαφορές απ' όπου κι αν προέρχονται», αλλάζοντας κυριολεκτικά τον εαυτό του, το μετέωρο βήμα της πρόθεσης θέλει να αλλάξει τον κόσμο εμμένοντας στον ακίνητο και ως εκ τούτου νεκρό εαυτό. Απειλεί τον εγκλωβισμό του κόσμου ολάκερου σε έναν κόσμο ανύπαρκτο, σε έναν κόσμο αναιμικό, στον οποίο τελικά και το ίδιο αυτοεγκλωβίζεται.

«Υπάρχουν άνθρωποι», σημειώνει ο Αντρέ Ζιντ στα *Τέλματα*, «που βρίσκονται έξω μονομιάς. Η φύση χτυπάει το κατώφλι τους: η πόρτα τους ανοίγει στην αχανή πεδιάδα όπου, αμέσως μόλις κατέβουν, η κατοικία τους ξεχνιέται και χάνεται. Την ξαναβρίσκουν το βράδυ, όταν τη χρειάζονται για να κοιμηθούν· την ξαναβρίσκουν εύκολα. Θα μπορούσαν, αν ήθελαν, να κοιμηθούν κάτω απ' τα αστέρια, ν' αφήσουν το σπίτι τους για μια ολάκερη μέρα, ακόμα και να το ξεχάσουν για καιρό. -Αν αυτό το βρίσκετε φυσιολογικό, σημαίνει ότι δεν με καταλαβαίνετε. Θα έπρεπε να σας εκπλήσσουν περισσότερο τα πράγματα... Σας διαβεβαιώ ότι -όσο μας αφορά- αν ζηλεύουμε αυτούς τους τόσο ελεύθερους κατοίκους, είναι επειδή, κάθε φορά που χτίζαμε με κόπο μια στέγη για να προφυλαχτούμε, αυτή η στέγη μας ακολουθούσε, κι ύστερα παρέμενε πάνω από τα κεφάλια μας· μας προστάτευε από τη βροχή, είναι αλήθεια, αλλά μας έκρυβε τον ήλιο. Κοιμηθήκαμε στη σκιά της· δουλέψαμε, χορέψαμε, αγαπηθήκαμε, στοχαστήκαμε στη σκιά της· καμιά φορά, η λαμπρότητα της αυγής ήταν τόσο μεγάλη, που πιστέψαμε ότι μπορούσαμε να ξεφύγουμε το πρωί· θελήσαμε να τη λησμονήσουμε· γλιστρήσαμε σαν κλέφτες κάτω από την αχυρένια σκεπή, όχι για να μπούμε, εμείς, αλλά για να βγούμε -λαθραία- και τρέξαμε προς την πεδιάδα. Κι η στέγη έτρεχε ξωπίσω μας. Αναπηδούσε, σαν την καμπάνα του παραμυθιού, ξωπίσω από εκείνους που προσπαθούσαν να το σκάσουν από τη λειτουργία. Συνέχεια νιώθαμε το βάρος της πάνω από τα κεφάλια μας. Για να τη φτιάξουμε, είχαμε ήδη μεταφέρει όλα τα υλικά· κάναμε μια εκτίμηση του συνολικού βάρους. Το κεφάλι μας έσκυβε, οι ώμοι μας καμπούριαζαν -σαν τον Σεβάχ κάτω από το βάρος του Γέρου της Θάλασσας. Στην αρχή δεν το προσέχει κανείς· έπειτα, είναι φριχτό· δένεται μαζί μας μόνο χάρη στο βάρος της. Δεν μπορείς ν' απαλλαγείς απ' αυτή. Πρέπει να φέρεις μέχρι τέλους όλες τις ιδέες που συλλαμβάνεις...».

Σαρόγλου, Βασίλης (2013). Ορθόδοξη θεολογία και φονταμενταλισμός: αντίπαλοι ή ομόαιμοι; *Νέα Ευθύνη*, 2013, τ. 15, 93-95. (Αφιέρωμα: "Προκλήσεις για την Ορθόδοξη Εκκλησία στον 21ο αιώνα")

Ορθόδοξη θεολογία και φονταμενταλισμός: αντίπαλοι ή ομόαιμοι;

Το φαινόμενο ακραίων, ζηλωτικών, σεχταριστικών, ιδεοληπτικών, επιθετικών, ή και ολοκληρωτικών τάσεων είναι ένα γενικότερο φαινόμενο που παρατηρείται σε όλες τις θρησκείες και σε όλες τις χριστιανικές ομολογίες, χωρίς αυτό να σημαίνει φυσικά ότι τάσεις αυτές δεν μπορεί να διαφέρουν ως προς τις συνθήκες γέννησής τους, τις μορφές και εκφάνσεις που παίρνουν μέσα σε ειδικά ιστορικά πλαίσια, την έκταση και το βαθμό σοβαρότητάς τους, την περιβάλλουσα κοινωνική ανοχή ή απαξίωση, και τις συνέπειες σε προσωπικό ή κοινωνικό επίπεδο. Λεπτές ή σοβαρές αποχρώσεις υπάρχουν μεταξύ φαινομένων όπως, κατά σειρά αύξουσας σοβαρότητας του φαινομένου, ο απλός συντηρητισμός, ο ορθοδοξισμός, ο σεχταρισμός (ομαδική θρησκευτική εσωστρέφεια), ο φονταμενταλισμός (θρησκευτικός δογματισμός) και ο επιθετικός φανατισμός. Ο όρος "φονταμενταλισμός" συχνά χρησιμοποιείται σήμερα ως ένας γενικός περιεκτικός όρος αυτών των εκφράσεων θρησκευτικότητας.

Οι τάσεις αυτές δεν είναι ίδιο των θρησκειών αποκλειστικά. Τις συναντά κανείς γενικότερα σε όλες τις ιδεολογίες που εστιάζονται σε αντιλήψεις και πρακτικές που έχουν να κάνουν με τη μεταφυσική, την πολιτική ή την ηθική. Στο χώρο της θρησκείας όμως, λόγω της συνεκτικής ή και ολιστικής διάστασης του θρησκευτικού φαινομένου (ενοποίηση ιδεών, αισθημάτων, κανόνων συμπεριφοράς και συλλογικής ταυτότητας γύρω από ένα κοινό σημείο αναφοράς και αυθυπέμβασης) οι τάσεις φονταμενταλιστικού τύπου παρουσιάζονται συχνά με τρόπο πιο έντονο και με συνέπειες πιο σοβαρές τόσο στο προσωπικό όσο και στο κοινωνικό επίπεδο: προβλήματα ψυχικής ευεξίας και ωριμότητας, διατάραξη διαπροσωπικών σχέσεων, και κοινωνική προκτάληψη και επιθετικότητα. Από τη σκοπιά βέβαια των ατομικών διαφορών, είναι αυτονόητο ότι άτομα με φονταμενταλιστικές τάσεις πάντα θα υπάρχουν μέσα στο θρησκευτικό χώρο γενικά και το Χριστιανισμό ειδικότερα, συμπεριλαμβανομένης της Ορθοδοξίας. Οι ψυχολογικοί λόγοι (προσωπικότητα, βιολογικοί παράγοντες, προσωπικές εμπειρίες στην οικογένεια και στο άμεσο περιβάλλον) αλλά και οι κοινωνικές συνθήκες που συμβάλλουν σ' αυτό είναι λίγο ως πολύ γνωστοί. Επίσης, φαινόμενα (οργανωμένες ομάδες) φονταμενταλιστικού τύπου υπήρξαν συχνά στην ιστορία των Χριστιανικών Εκκλησιών συμπεριλαμβανομένης και της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Οσον αφορά στην τελευταία, θα μπορούσε κανείς αισιόδοξα να ισχυρισθεί ότι η μακραίωνη ιστορική εμπειρία της Εκκλησίας, αλλά και οι κατά καιρούς θεολογικές προσεγγίσεις, υποδεικνύουν ότι τέτοια φαινόμενα παρέμειναν ως επί το πλείστον περιθωριακά και εξελίχτηκαν σε γραφικού τύπου αποκλίσεις από την κυρίαρχη θεολογική σκέψη και εκκλησιαστική πρακτική. Δεν έχω όμως ειδικευση ως ιστορικός για να εκφέρω μια γνώμη εμπεριστατωμένη στο θέμα αυτό. Και δεν θα ήταν ενδεχομένως δύσκολο να βρει κανείς θεολογικά επιχειρήματα υπέρ της άποψης ότι ο φονταμενταλισμός βρίσκεται στον αντίποδα της "πεμπτουσίας" της ορθόδοξης πίστης και πνευματικότητας και ότι ενδεχομένως να αποτελεί τη διαστροφή της "αυθεντικής" ορθόδοξης θεολογικής σκέψης.

Το κέντρο του ενδιαφέροντός μου εδώ όμως δεν είναι η διατύπωση μιας (αρνητικής) εκτίμησης του φονταμενταλισμού από τη σκοπιά μιας ενδεχόμενα ιδεαλιστικής ορθόδοξης θεολογικής 2 γνησιότητας, είτε ιστορικής είτε κανονιστικής. Το ενδιαφέρον μου είναι κατεξοχήν εμπειρικό, εστιάζεται δηλαδή στον τρόπο που ο φονταμενταλισμός εκφράζεται σήμερα στον ορθόδοξο χώρο σαν χειροπιαστή πραγματικότητα. Οι εμπειρικές κοινωνικές επιστήμες γενικά, και της θρησκείας ειδικά, μας έχουν καταδείξει ότι άλλο είναι οι κανονιστικού τύπου φιλοσοφικές, θεολογικές και ηθικές διαβεβαιώσεις και άλλο ο τρόπος, ενίοτε και η αντίφαση με τη οποία οι πιστοί και οι ασχολούμενοι με τα θεολογικά και εκκλησιαστικά πράγματα σκέφτονται, αισθάνονται, και συμπεριφέρονται στην καθημερινή τους ζωή.

Η άποψη όμως που ας μου επιτραπεί να διατυπώσω στο κείμενο αυτό είναι ότι, για τα δεδομένα του 21ου αιώνα, η σημερινή παρουσία, έκταση και επίδραση των φονταμενταλιστικών τάσεων στον ορθόδοξο χώρο είναι αξιοσημείωτα μεγάλη και αποτελεί καίρια πρόκληση για τη θεολογική σκέψη. Προχωρώντας ακόμη λίγο παραπέρα, θα υποστηρίξω την άποψη ότι, αντί ο φονταμενταλισμός να συνιστά το "άλλον" της σύγχρονης ορθόδοξης πνευματικότητας, τρέφεται, ενισχύεται ή τουλάχιστον γίνεται ανεκτός από την κυρίαρχη (ή τουλάχιστον σημαντική σε έκταση) θεολογική σκέψη, από τη μείζονα εκκλησιαστική πρακτική, και ως ένα βαθμό από την περιρρέουσα πολιτιστική ατμόσφαιρα. Προχωρώντας ένα βήμα ακόμη πιο πέρα, ένας παρατηρητής της σημερινής θεολογικής και εκκλησιαστικής--καθημερινής, μη φανταστικής—πραγματικότητας φτάνει στο σημείο να αναρωτηθεί μήπως ο φονταμενταλισμός αποτελεί ενδογενές πρόβλημα στη σύγχρονη Ορθοδοξία, ιδιαίτερα σε σύγκριση με άλλες μείζονες χριστιανικές Εκκλησίες.

Όταν επισκοπικά χείλη και επισκοπικοί κάλαμοι περισσοτέρων του ενός ανδρών κατά συρροή εξυβρίζουν ή δημόσια υποβιβάζουν κοινωνικές ομάδες ανθρώπων που βρέθηκαν εκ γενετής ή λόγω οικογενειακής ανατροφής να είναι διαφορετικοί στην εθνικότητα, στη φυλετική καταγωγή, στο θρήσκευμα, στο σεξουαλικό προσανατολισμό, στο φύλο, ή στην πρόσβαση στην εργασία, και δεν αντιμετωπίζουν πλην ελαχίστων εξαιρέσεων την παραμικρή αποδοκιμασία και καταδίκη είτε από υπεύθυνα εκκλησιαστικά όργανα είτε από κατά τα άλλα υποτίθεται χαρισματικούς πνευματικούς πατέρες, τι χρεϊάν έχομεν μαρτύρων ότι ο φονταμενταλισμός είναι ενδογενές στοιχείο της σημερινής Ορθοδοξίας; Όταν πιστοί, κληρικοί και μοναχοί λοιδωρούν κατ' εξακολούθηση και με περισσότερη ακόμη θέρμη εκατοντάδες εκατομμυρίων αδελφών χριστιανών που ζουν καθημερινά την πίστη και την πνευματικότητά τους και αγωνίζονται και αυτοί τον αγώνα τον καλόν μέσα σε ακόμη αντιξοότερες πνευματικά συνθήκες (αποθρησκευοποιημένες ευρωπαϊκές χώρες) αλλά είχαν την "ατυχία" να γεννηθούν μέσα σε καθολικά ή προτεσταντικά περιβάλλοντα, είναι προφανές ότι η ορθόδοξη θεολογική και εκκλησιαστική υποδομή είναι ασθενής. Μόνη φωτεινή εξαίρεση αποτελούν μια πρόσφατη παρέμβαση ορισμένων μελών ενός μόνο από τα τέσσερα θεολογικά τμήματα της Ελλάδος και μια θαρραλέα επιστολή ενός κληρικού σε θρησκευτική ιστοσελίδα.

Έχει ευθύνη η σύγχρονη ορθόδοξη θεολογία, ακαδημαϊκή και εκκλησιαστική, ή τουλάχιστο ένα σημαντικό μέρος της, γι' αυτή την κατάσταση; Κατά ένα μέρος νομίζω ναι. Ελλείψει χώρου επιγραμματικά μόνο υπενθυμίζω ορισμένες επισημάνσεις: άκρατος και τεχνητός ορθοδοξισμός εις βάρος της βασικής χριστιανικής και ευαγγελικής επιταγής· εθνοκεντρική εσωστρέφεια (δεξιόστροφη) ή ελληνοκεντρική οικουμενίζουσα κομπορρημοσύνη (αριστερόστροφη)· θεολογικός ιδεολογικός εξωραϊσμός των ελαττωμάτων της φυλής μας· ανιστόρητη, υπεραπλουστευμένη και παρανοσιειδής συστηματοποίηση υποτιθεμένων ή σχηματοποιημένων διαφορών Ανατολής-Δύσης· οφθαλμοφανής σκανδαλώδης εξουσιαστική αντίληψη της ποιμαντικής διακονίας· συγκάλυψη ανομιμάτων υπό το πρόσχημα μιας αντι-ευσεβιστικής και αντι-ηθικιστικής ρητορικής· ασύμμετρος 3

ιστορικο-εκκλησιαστικός και νομοκανονικός λόγος εις βάρος των βασικών θεμάτων που ενδιαφέρουν τον πνευματικά σκεπτόμενο άνθρωπο του 21ου αιώνα· συντηρητική δυσπιστία απέναντι των σύγχρονων επιστημών του ανθρώπου και του ρόλου που μπορούν να παίξουν στην υγιή αυτοκριτική και ωρίμανση της θεολογικής σκέψης και εκκλησιαστικής πράξης. Ενδεχομένως το ζήτημα να είναι βαθύτερο: είναι η χριστιανική ορθόδοξη θεολογία και Εκκλησία (μιας μικρής μειονότητας στον πλανήτη των 7 δισεκατομμυρίων ανθρώπων) όντως καθολική και οικουμενική στο πνεύμα και στην πράξη και καθημερινή εμπειρία της ή είναι προσκολλημένη στην (ιστορική ή εθνική) ιδιαιτερότητα μιας αλήθειας που ρητορικά και εκ των υστέρων αφελώς και αμυντικώς ερμηνεύει ως τη μόνη αυθεντική; Η φιλοσοφική προσέγγιση του ζητήματος της αλήθειας από τη φαινομενολογία και εντεύθεν κλόνησε μέσα μας την εμπιστοσύνη σε τέτοιου είδους προϋπάρχουσες αλήθειες. Είναι ο φονταμενταλισμός αλλότριος ή ομογάλακτος της ορθόδοξης θεολογίας; Πρόκειται τουλάχιστο για ένα ερώτημα που θα πρέπει να τεθεί στο κέντρο του ορθόδοξου προβληματισμού.

Βασίλης Σαρόγλου Université catholique de Louvain

Ορθόδοξος φονταμενταλισμός

του Γεωργίου Δημακόπουλου, Καθηγητή Ιστορικής Θεολογίας, Διευθυντή και Συν-Ιδρυτή του Κέντρου Ορθόδοξων Χριστιανικών Σπουδών Πανεπιστημίου Fordham, Νέα Υόρκη, Η.Π.Α.
6 Φεβρουαρίου 2015, 15:26
2557 αναγνώσεις
Μοιραστείτε το:

[Share on facebook](#)[Share on favorites](#)[Share on google](#)[Share on twitter](#)[More Sharing Services](#)

Ένας από τους ακρογωνιαίους λίθους της Ορθοδοξίας είναι η ευλάβεια της για τους μεγάλους Πατέρες της Εκκλησίας, οι οποίοι δεν υπήρξαν μόνο υποδείγματα αγιότητας, αλλά και οι μεγαλύτεροι διανοούμενοι της εποχής τους. Τα κείμενα αγίων όπως ο Μέγας Βασίλειος, ο Γρηγόριος Θεολόγος ή ο Μάξιμος Ομολογητής, αποτέλεσαν, και θα

συνεχίσουν να αποτελούν, απαραίτητους οδηγούς στη χριστιανική πίστη και ζωή. Είναι, όμως, ανησυχητικό το γεγονός ότι κατά τα τελευταία χρόνια, αρκετοί ορθόδοξοι κληρικοί και μοναχοί έχουν προχωρήσει σε δημόσιες δηλώσεις και τοποθετήσεις, εκφράζοντας μια «φονταμενταλιστική» προσέγγιση των Πατέρων της Εκκλησίας. Αν οι ηγέτες της Ορθόδοξης Εκκλησίας δεν ενωθούν και δεν συντονιστούν προκειμένου να αντιμετωπίσουν αυτή την εξέλιξη, η Ορθόδοξη Εκκλησία στο σύνολό της κινδυνεύει να κυριευθεί από εξτρεμιστές. Όπως και άλλα φονταμενταλιστικά κινήματα, έτσι και ο ορθόδοξος φονταμενταλισμός περιορίζει ολάνηκα τη θεολογική διδασκαλία σε ένα υποσύνολο θεολογικών αξιωμάτων, κρίνοντας στη συνέχεια την αξία των άλλων σύμφωνα με αυτά. Η τάση αυτή εκδηλώνεται συνήθως με κατηγορίες σύμφωνα με τις οποίες μεμονωμένα άτομα, θεσμοί ή ολόκληροι κλάδοι της Ορθόδοξης Εκκλησίας δεν ανταποκρίνονται σ' αυτό το αυτο-επιβαλλόμενο πρότυπο ορθόδοξης διδασκαλίας. Για παράδειγμα, όταν η Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Βόλου διοργάνωσε το 2010 ένα διεθνές συνέδριο προκειμένου να εξεταστεί ο ρόλος των Πατέρων στη σύγχρονη εποχή, διάφοροι επικίνδυνοι καιροσκόποι στην Εκκλησία της Ελλάδος την κατηγορήσαν, όπως και τον τοπικό επίσκοπο, για αίρεση. Το βασικό πνευματικό σφάλμα του ορθόδοξου φονταμενταλισμού έγκειται στην υπόθεση ότι οι Πατέρες της Εκκλησίας συμφωνούν μεταξύ τους σε όλα τα θεολογικά και ηθικά θέματα. Αυτή η παρανόηση συνδέεται, χωρίς αμφιβολία, με μια άλλη εξίσου εσφαλμένη πεποίθηση, ότι δηλ. η ορθόδοξη θεολογία δεν έχει υποστεί καμία μεταβολή – ωστόσο κάτι τέτοιο δεν είναι αλήθεια, καθώς διαφορετικά δεν θα υπήρχε καμία ανάγκη για τους Πατέρες να ενδιαφέρονται για την οικοδόμηση ενός *consensus*, μιας συμφωνίας δηλ. στις διάφορες Οικουμενικές Συνόδους. Η ειρωνεία, όπως προσδιορίζεται από την πρόσφατη μελέτη του φονταμενταλισμού, είναι ότι, ενώ οι φονταμενταλιστές ισχυρίζονται ότι προστατεύουν την ορθόδοξη χριστιανική πίστη από την διαφθορά της νεωτερικότητας, το όραμα που έχουν για τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό είναι

καθ' αυτό ένα πολύ σύγχρονο φαινόμενο. Με άλλα λόγια, η Ορθοδοξία ποτέ δεν ήταν αυτό που φονταμενταλιστές ισχυρίζονται ότι είναι.

Πράγματι, μια προσεκτική ανάγνωση της χριστιανικής ιστορίας και θεολογίας καθιστά σαφές ότι ορισμένοι από τους πλέον σημαίνοντες αγίους της Εκκλησίας είχαν διαφωνίες μεταξύ τους, μερικές φορές μάλιστα πολύ έντονες. Για παράδειγμα οι απόστολοι Πέτρος και Παύλος διαφωνούσαν σχετικά με την περιτομή. Ο Μέγας Βασίλειος και ο Γρηγόριος ο Θεολόγος συγκρούστηκαν σχετικά με το ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος για την αναγνώριση της θεότητας του Αγίου Πνεύματος. Και ο άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός, ο οποίος έζησε σε ένα μοναστήρι στα όρια του ισλαμικού χαλιφάτου, εγκατέλειψε την προγενέστερή του υμνογραφική παράδοση, προκειμένου να αναπτύξει μια νέα που θα ανταποκρινόταν στις ανάγκες της κοινότητάς του.

Είναι σημαντικό να αντιληφθούμε ότι οι ορθόδοξοι φονταμενταλιστές επιχειρούν να ενισχύουν την εκ μέρους τους απλουστευτική ανάγνωση των Πατέρων της Εκκλησίας, με επιπλέον αναλήθειες και ψεύδη. Ένα από αυτά τα πιο συνηθισμένα ψεύδη, είναι ο ισχυρισμός τους ότι ο μοναχισμός υπήρξε ανέκαθεν ο θεματοφύλακας της ορθόδοξου διδασκαλίας. Ένα άλλο επιμέγεθος ότι οι Πατέρες ήταν αντίθετοι στο στοχασμό. Ενώ ένα τρίτο προβάλλει την ιδέα ότι η συμμόρφωση προς τη διδασκαλία των Πατέρων προϋποθέτει την αντίσταση προς οτιδήποτε προέρχεται από τη Δύση. Όλοι οι παραπάνω ισχυρισμοί είναι προφανώς λανθασμένοι για συγκεκριμένους λόγους, ωστόσο αποτελούν όλοι μαζί συμπτώματα μιας ιδεολογικής μεταμφίεσης που επιδιώκει την απόδραση από το σύγχρονο κόσμο.

Ο ύπουλος κίνδυνος των ορθόδοξων φονταμενταλιστών είναι ότι συσκοτίζουν τη διαφορά ανάμεσα στην παράδοση και τον φονταμενταλισμό. Χρησιμοποιώντας την παράδοση ως πολιτικό όπλο, ο ιδεολόγος εξαπατά εκείνους που δεν είναι διατεθειμένοι να αμφισβητήσουν την αξιοπιστία των θρησκευτικών ηγετών τους.

Σε μια εποχή που τόσο πολλοί νέοι άνθρωποι επιλέγουν να μείνουν μακριά από κάθε θρησκευτική παράδοση και εκκλησιαστικό θεσμό, η εξάπλωση της φονταμενταλιστικής ιδεολογίας στις ενορίες οδηγεί σε μια κατάσταση όπου τα παιδιά μας καλούνται να επιλέξουν μεταξύ ενός θρησκευτικού εξτρεμισμού ή της καθολικής θρησκευτικής αδιαφορίας.

Είναι καιρός οι ορθόδοξοι αρχιερείς και οι λαϊκοί που κατέχουν υπεύθυνες θέσεις να διακηρύξουν προς κάθε κατεύθυνση ότι η ιδιαίτερη σπουδαιότητα των Πατέρων της Εκκλησίας δεν έγκειται στη δουλική τήρηση ενός απολιθωμένου συνόλου προτάσεων που χρησιμοποιούνται με σκοπό την αυτοπροβολή. Η σημασία των Πατέρων βρίσκεται στην ειλικρινή και από τα βάθη της ψυχής τους προσπάθεια αναζήτησης του Θεού και της συνάντησής του με τον κόσμο. Η φονταμενταλιστική ανάγνωση τόσο των Πατέρων όσο και της Αγίας Γραφής δεν οδηγεί ποτέ στον Θεό. Αντίθετα οδηγεί στην ειδωλολατρία.

Μετάφραση: Νικόλαος Ασπρούλης, Υπ. Δρ. Φιλοσοφίας *ΕΑΠ*, Επιστημονικός Συνεργάτης *Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου* και περιοδικού *Θεολογία Το πρωτότυπο αγγλικό κείμενο έχει δημοσιευτεί στο ιστολόγιο της Ελληνορθόδοξης Αρχιεπισκοπής Αμερικής: blogs.goarch.org/blog/-/blogs/orthodox-fundamentalism*

Σχετικά άρθρα

29 Σεπτεμβρίου 2012 Το Οικουμενικό Πατριαρχείο για τον σεβασμό της θρησκευτικής διαφορετικότητας και την κατάπαυση της βίας

27 Ιουλίου 2011 Όχι στο Θρησκευτικό φανατισμό κάθε μορφής

4 Σεπτεμβρίου 2014 Ιερά Σύνοδος: Με Εγκύκλιο της, το 1910, καταδίκασε τη διέγερση θρησκευτικού μίσους και φανατισμού (ΦΩΤΟ)

21 Μαΐου 2014 Δημητριάδος Ιγνάτιος: «Αλίμονο σε εκείνους που καλλιεργούν τον θρησκευτικό φανατισμό»

23 Αυγούστου 2013 Ο ολοκληρωτισμός των τριών «Φ»

- See more at: <http://www.amen.gr/article20515#sthash.MJX544wh.dpuf>